

הוראת אבולוציה בתכנית הלימודים הרשמית בישראל ובעולם

ד"ר איתי אשר, ינואר 2015

המסמך הנוכחי סוקר את מקומה של תורת האבולוציה בתכנית הלימודים המחייבת בישראל, בהשוואה לתכניות לימודים מקבילות במדינות נבחרות בעולם.

עיקרי הממצאים:

1. מידע על מסגרות התכנים שייבדקו במבחני פיזה וטימסס בשנת 2015 כולל התייחסות לאבולוציה כתיאוריה מרכזית במדע.
2. לעומת זאת, בכשני שלישים מהמדינות המופיעות ב"אינציקלופדיה של טימסס" (2011) לא רואים כלל התייחסות לאבולוציה בתכנית הלימודים המחייבת. בכשליש מהמדינות יש התייחסות לאבולוציה, החל מהתייחסות כללית מאד ועד התייחסות לתיאוריה כאחת המרכזיות במדע.
3. רק בשתי מדינות (פינלנד ואוקראינה) יש התייחסות מפורשת למוצא האדם בתכנית הלימודים.
4. תכנית הלימודים העדכנית בחטיבת הביניים בישראל דומה בהתייחסות שלה לאבולוציה לרוב המדינות שהתייחסו לנושא (שהן כאמור מיעוט בקרב כלל המדינות שנסקרו).
5. לגבי דרום אפריקה ישנן אינדיקציות לפערים משמעותיים בין תכנית הלימודים הרשמית בנושא אבולוציה ובין תכנית הלימודים שהמורים מלמדים בפועל, בין השאר בשל התנגדות של מורים והורים להוראת האבולוציה. ייתכן שמצב דומה קיים גם בישראל, אך אין נתונים בנושא.

א. רקע

בקרב מדענים קיים קונצנזוס בדבר חשיבותה של תורת האבולוציה כעמוד תווך במדעי החיים ובמדע בכלל. עם זאת, במדינות רבות קיימת מחלוקת פוליטית רבת שנים בדבר הכללת הנושא בתכנית הלימודים המחייבת בבתי הספר, והמדיניות בנושא שונה ממדינה למדינה, ואף משתנה בהתאם לחילופי שלטון. ארגונים אמריקאיים כמו האקדמיה הלאומית למדעים, האגודה הלאומית לקידום המדע (AAAS) והאגודה הלאומית של מורי המדעים (NSTA) וכן וועדת התרבות, המדע והחינוך של הפרלמנט האירופי (2007) פרסמו ניירות עמדה לפיהם היכרות עם תורת האבולוציה הינה חלק בלתי נפרד מאוריינות מדעית בסיסית הנדרשת מכל אזרח בחברה, ובפרט כהכנה ללימודים ולקריירה בתחומי מדע, טכנולוגיה והנדסה. על פי מסמכים אלה, גם אזרחים בוגרים שאינם עוסקים בתחומים אלה נדרשים להיכרות עם עקרונות יסוד באבולוציה, על מנת להבין את החשיבות של השמירה על מגוון מינים ואת הסכנות בשינויי האקלים, בשימוש יתר באנטיביוטיקה ובחומרי הדברה בחקלאות. ארגונים אלה קראו לקובעי מדיניות לכלול את תורת האבולוציה כנושא מרכזי

מדינת ישראל
משרד החינוך
לשכת המדען הראשי

בתכנית הלימודים המחייבת במדעים, ובנוסף לאסור במפורש הוראה של תיאוריות בריאתנות או "תכנון תבוני" לצד הוראת האבולוציה במסגרת שיעורי המדעים, שכן גישות אלה אינן מבוססות על ראיות מדעיות.

ב. המצב בישראל

בתכנית הלימודים המעודכנת לתשע"ה במדעי החיים (ובמדעים בכלל) לחטיבת הביניים הממלכתית והממ"ד, אבולוציה מוזכרת כבר בתכנית לכיתה ח' בהקשר למגוון המינים (biodiversity) אך התכנית עבור כיתה ט' כוללת עיסוק נרחב בתורשה וברבייה מינית ובהמשך לכך גם באבולוציה¹. בפרט מעניין הטקסט הבא במסמך של תכנית הלימודים לכיתה ט':

"המגוון הביולוגי טופל בכיתה ח – מגוון מינים ומגוון בתי גידול. בכיתה ט מטופלים המושגים המגוון הגנטי ומגוון מערכות אקולוגיות. **כאן ההזדמנות להסביר כי הרעיון של קיום תהליכי אבולוציוניים מאפשר להסביר את התופעה של המגוון הגנטי ומגוון המינים העצום המוכר לנו כיום. שינויים גנטיים (אקראיים בהשפעת גורמים סביבתיים ו/או גורמים פנימיים) ותהליכים של ברירה טבעית משפיעים על המגוון הגנטי ומגוון המינים.**"

ההתייחסות לאקראיות ביצירת שונות היא הלב של הויכוח בין המדענים ובין חסידי תיאוריות בריאתנות למיניהן, המצביעים על "יד אלוהית" שמכוונת את התפתחות המינים. ברמת המדיניות יש הכרעה לטובת המדע, אך לא ברור אם "ההזדמנות להסביר" משמעה שיש גם חובה. כמו כן, ההתעסקות במגוון המינים אינה מחייבת להתייחס במפורש למינים קדומים (כולל השאלה הטעונה "מוצא האדם מהקוף"). ניתן לטעון כי אבולוציה אינה נלמדת כפרק נפרד כמו במקצוע הבחירה בחטיבה העליונה, אך הדבר נכון באופן כללי לגבי ההבדל בין תכניות לימודים בחטי"ב שהן יותר "רוחביות" ובין תכניות לימודים בחטי"ע, הבנויות עפ"י פרקים "תת-דיסציפלינריים" בתוך הדיסציפלינה.

בנוסף, יש לזכור כי ביולוגיה כמקצוע בחירה 5 יח"ל היא אחד מהמקצועות בעלי מס' הנבחנים הגדול ביותר בשנה (מעל 12000 נבחנים בשנה מתוך קוהורטה של כ-100000 תלמידי י"ב).

¹ למידע נוסף:

ג. המדיניות במדינות העולם מנקודת המבט של המבחנים הבינלאומיים

המבחנים הבינלאומיים מושפעים מתכניות הלימודים בכל מדינה ומשפיעים עליהן. מבחנים בינלאומיים נוטים לכלול נושאים, מושגים ותהליכים המצויים בתכנית הלימודים ברוב המדינות. מסיבה זו, תכנון מבחן טימסס כולל השוואה מפורטת של תכניות הלימודים במדינות שונות (ר' בהמשך). מאידך, הכללתו של נושא במסגרת "החומר למבחן" במבחן בינלאומי דוחפת מדינות להכליל אותו בתכנית הלימודים המחייבת, אם לא נכלל קודם לכן. חלק זה בסקירה מבוסס על שלושה מקורות: מסגרות התכנים לפיזה 2015 וטימסס 2015, והאינציקלופדיה של טימסס 2011, בה נכללו פרקים אודות תכנית הלימודים בכל אחת מהמדינות המשתתפות.

מסגרת התכנים למבחני פיזה 2015 במדעים (כאן) מתייחסת לאבולוציה במסגרת הדגמה של תהליך המחקר המדעי. האבולוציה, שינויי האקלים וטקטוניקת הלוחות מובאות כדוגמאות לתיאוריות שאינן בנויות על ניסויים מבוקרים אלא על תהליך בו ההכרעה בין היפותזות מתבצעת באמצעות ראיות זמינות, המאפשרות שלילה של הסברים, כאשר התיאוריה המקובלת מסבירה בצורה הטובה ביותר את הראיות (עמ' 8 ועמ' 20). כמו כן, ישנה הנחה שלתלמידים "יש ידע והבנה כלשהם אודות התיאוריות המרכזיות במדע". אין רשימה מקיפה של תיאוריות אלה, אך בדוגמאות מופיעה האבולוציה לצד ההיסטוריה של היקום ומודל החלקיקים. אבולוציה נזכרת בהקשר לאוכלוסיות יצורים חיים, ביחד עם המושגים מגוון ביולוגי, מינים ושונות גנטית, וגם בהקשר להיסטוריה של כדור הארץ, ביחד עם המושג מאובנים.

מסגרת התכנים למבחני טימסס 2015 במדעים לכיתה ח' (כאן) כוללת 35% ביולוגיה (היתר לכימיה, פיסיקה ומדעי כדור"א). בתוך תחום הביולוגיה, מופיעים שישה נושאים שאחד מהם מוגדר "מגוון (ביולוגי), אדפטציה וברירה טבעית". בטקסט נאמר כי "למידת המושגים הסתגלות וברירה טבעית מספקת בסיס להבנה של אבולוציה. הבנה של תהליכים ואינטראקציות במערכות אקולוגיות היא חיונית על מנת שתלמידים יתחילו לחשוב על מציאת פתרונות לאתגרים סביבתיים רבים". זהו האזכור היחיד למונח אבולוציה בטקסט.

האנציקלופדיה של טימסס 2011 (כאן) כרך א' וכאן כרך ב') כוללת דיווח על תכנית הלימודים בכיתה ח' במדינות המשתתפות, באמצעות פרקים שנכתבו ע"י נציגים ממשרדי החינוך או הגורם האחראי על טימסס בכל מדינה משתתפת (בסה"כ 45 מדינות השתתפו במבחן לכיתות ח'). בכשליש מהפרקים היתה התייחסות לתורשה, אבולוציה או אדפטציה. 15 מדינות שהתייחסו למושג אבולוציה במפורש בפרק אודות תכנית הלימודים מופיעות בטבלה הבאה, כאשר לצד כל מדינה מופיע ציטוט מההתייחסות לנושא בפרק המתאר את תכנית הלימודים במדינה. ראוי לשים לב כי רק בשתי מדינות יש התייחסות למוצא האדם.

מדינת ישראל
 משרד החינוך
 לשכת המדען הראשי

מן הפער בין ההתייחסות לאבולוציה במסגרות החומר למבחני פיזה וטימסס ל-2015 ובין המידע על תכניות לימודים ב-2011 עולה האפשרות שבמדינות רבות חלו שינויים בתכנית הלימודים במדעים מאז 2011. על מנת לברר נקודה זו בדקנו את תכניות הלימודים העדכניות בארצות דוברות אנגלית (ר' להלן) וכן ערכנו פניה למשרדי חינוך במספר מדינות מפותחות, אך המידע ממדינות אלה טרם התקבל.

מדינה	כיתות	הישג נדרש בתכנית הלימודים
צ'ילה	ח'	לתאר את ההופעה ההדרגתית של צורות חיים מורכבות יותר ויותר לאורך זמן אבולוציוני.
טייוואן	יסודי-חט"ב	אבולוציה היא בין חמישה נושאים ב"ידע במדע וטכנולוגיה". אין פרטים נוספים.
קרואטיה	ח'	להכיר בהתפתחות האבולוציונית של יצורים חיים ולהסביר את תהליך הופעתם של מינים חדשים, לתאר את ההסתגלות של יצורי חיים לסוגים מסוימים של בתי גידול ולהסביר כיצד שינויים בסביבה יכולים להשפיע עליהם; לתאר את החשיבות של מאובנים;
צ'כיה	ו'-ט'	התייחסות כללית לאבולוציה של בע"ח וכן להופעת החיים על פני כדור הארץ, היווצרות של מיני אורגניזמים.
פינלנד	ז'-ט'	התייחסות גם לאבולוציה של האדם: "חיים ואבולוציה" - מבנה ופעילות של התא; הופעה, התפתחות וארגון של אוכלוסייה; אבולוציה ביולוגית ותרבותית של בני אדם ותכונות ייחודיות של המין האנושי; הפוטנציאל של ביוטכנולוגיה, כולל שאלות אתיות.
גיאורגיה	ח'	לייחס את מגוון האורגניזמים לתהליך האבולוציה.
קזחסטן	ו'-ט'	אבולוציה כאחת משלוש תיאוריות בסיסיות (התא, אבולוציה, תורשה כרומוזומלית). אבולוציה נזכרת יחד עם מגוון מינים וברירה טבעית.
ליטא	ז'-ח'	במסגרת נושא "מגוון ביולוגי": לחקור את העברת תכונות בתורשה, אבולוציה והסתגלות של אורגניזמים, מיון (קלסיפיקציה) של אורגניזמים.
נורבגיה	ח'-י'	להסביר את המאפיינים העיקריים של תורת אבולוציה ואת הבסיס לתאוריה זו;
פולין	ט'	התייחסות לאבולוציה בהקשר להשפעת האדם על סביבתו
רוסיה	ה'-ט'	... (התייחסות ל)מגוון והאבולוציה של החיים בטבע
סרביה	ה'-ח'	להבין את האבולוציה ההדרגתית של היצורים החיים בטבע
סלובניה	ח'	ביולוגיה – הנושאים המרכזיים הם ביולוגיה כמדע העוסק בחיים, יסודות של אקולוגיה, מגוון היצורים החיים והתהליכים של האבולוציה
אוקראינה	ה'-ט'	התייחסות למוצא האדם: להבין את ההתפתחות של סביבות בקשר עם ההיסטוריה הגיאולוגית של כדור הארץ; לדעת על מוצאם של בני האדם; להכיר את העקרונות של מיון ביולוגי של אורגניזמים וכיצד מאפיינים של מינים ביולוגיים הם הבסיס של המערכת המודרנית לארגון העולם החי; להכיר את השלבים העיקריים בהתפתחות ההיסטורית של העולם החי וגישות מודרניות לאבולוציה; להסביר את המגוון הביולוגי ואת השפעתו על פעילות אנושית, וכן את ההשלכות של צמצום המגוון הביולוגי.
ארה"ב	כיתה ח' (שונות בין מדינות)	אבולוציה ומגוון מינים (ללא פירוט)

ד. העמקה במדינות נבחרות דוברות אנגלית²

בריטניה³

החל מספטמבר 2013 ישנה התייחסות מפורשת לאבולוציה בתכנית הלימודים המחייבת כבר בכיתה ו', ובכך בריטניה שונה מאד מרוב המדינות שנסקרו. תכנית הלימודים במדעים לכיתה ו' כוללת התייחסות לעקרונות הבאים:

- השתנות העולם החי לאורך ההיסטוריה של כדור הארץ והמידע שמספקים מאובנים על יצורים חיים שאכלסו את כדור הארץ לפני מיליוני שנים.
- ליצורים חיים יש צאצאים מאותו מין, אך יש ביניהם שונות.
- זיהוי ההתאמה של בעלי חיים וצמחים לסביבתם וכיצד אדפטציה עשויה להוביל לאבולוציה.

בתכנית הלימודים לחטי"ב (Key Stage 3) הנושא אבולוציה מופיע בתכנית הלימודים ביחד עם גנטיקה. נלמד הקשר בין שונות (בין מינים ובתוך מין) להתאמה לסביבה ולתחרות על משאבים, ומכאן לברירה טבעית ולהכחדת מינים. יש התייחסות לחשיבות של שמירה על מגוון מינים ובנק גנים. בתכנית הלימודים לחטיבה העליונה (Key Stage 4) יש התייחסות לאבולוציה כתוצאה של ברירה טבעית ולקשר בין האבולוציה למגוון מינים וכן לדרגות קרבה שונות של כל היצורים החיים. כמו כן, יש התייחסות מפורשת למערכת העדויות התומכות בתורת האבולוציה. כמעט כל התלמידים בעלי בגרות עיונית בבריטניה (GCSE) נבחנים גם במדעים, ולכן לומדים נושאים אלה, וזאת בשונה מנבחני הבררות בישראל, עבורם ביולוגיה היא מקצוע בחירה.

אוסטרליה⁴

התייחסות למושג אבולוציה מופיעה לראשונה בתכנית הלימודים רק בכיתה י', שהיא דרגת הכיתה האחרונה לפני בחירה במגמות ופיצול בין תיכון עיוני ומקצועי. התכנית לכיתה י' מתייחסת לעקרונות הבאים:

- תורת האבולוציה על ידי ברירה טבעית מסבירה את המגוון של היצורים החיים, והיא נתמכת על ידי מגוון של ראיות מדעיות.

² הסקירה אינה מתייחסת למצב בארה"ב, שם קיימת שונות רבה בתכניות הלימודים המחייבות בין מדינות ואף בין מחוזות באותה מדינה.

³ מקור: <https://www.gov.uk/government/publications/national-curriculum-in-england-science-programmes-of-study>

(אוחזר: ינואר 2015).

⁴ מקור: <http://www.australiancurriculum.edu.au> (אוחזר: דצמבר 2014)

מדינת ישראל
משרד החינוך
לשכת המדען הראשי

- תהליכים המעורבים ביצירת המגוון כוללים וריאציה [מקרית], בידוד וברירה. המגוון מתואר כתוצאה של אבולוציה.
- חקר שינויים שנגרמו על ידי ברירה טבעית באוכלוסייה מסוימת כתוצאה מלחץ מסוים, כגון בטיפוח זנים ע"י האדם או שינויים סביבתיים הקשורים לסיכויי הישרדות וקצב רבייה.
- הערכה ופרשנות לראיות לאבולוציה, כולל מאובנים, דמיון כימי ואנטומי, פיזור גיאוגרפי של מינים. נושא זה גם מדגים עיקרון נוסף בתכנית הלימודים – התייחסות למדע כפעולה אנושית, הכוללת תחרות בין תיאוריות ועדכון מתמשך של תיאוריות ע"י הקהילה המדעית, באמצעות עדויות אמפיריות

ניו זילנד⁵

בתכנית הלימודים קיימת התייחסות לתהליכים הקשורים לתורת האבולוציה כבר בבית הספר היסודי, כגון עיסוק בשאלה מדוע ישנם בניו זילנד יצורים חיים ייחודיים שאינם נמצאים במקומות אחרים בעולם. בחטיבת הביניים נלמד הקשר בין שינויים אקולוגיים וברירה טבעית ובין שינויים גנטיים באוכלוסיות. בהמשך נלמדת ההשפעה של תהליכים אבולוציוניים על מגוון המינים, עם דגש על השפעת האדם על תהליכים אלה.

דרום אפריקה⁶

מערכת החינוך בדרום אפריקה מחולקת לשלב GET ("יסודי", עד כיתה ט') ו-FET ("על יסודי", יי-י"ב). ב-GET יש 4 נושאי רוחב מדעיים בתכנית הלימודים, אחד מהם הוא "החיים ויצורים חיים". שיעורי מדעים תופסים כ-13% ממערכת השעות של התלמיד (140 שעות לשנה), 30% מהתכנים פתוחים לבחירת המורה אך מוכוונים לאותן תוצאות מצופות כמו תכני הליבה. ב-FET מדעי החיים הם אחד משבעה תחומי דעת לבחירה לבגרות. לשיעורי מדעי החיים מוקצות 180 שעות בשנה, מתוכן 20% לבחירת המורה. בתכנית הלימודים בחינוך העל יסודי יש הזדמנות רבה להעמיק במושגים ביולוגיים. בעוד ממשלת האפרטהייד אסרה במפורש על הוראת תורת האבולוציה, תכנית הלימודים החדשה (GET – 2002 ; FET - 2005) מאפשרת התייחסות לנושא זה, ונושא האבולוציה כלול בתכנית הלימודים לחינוך העל יסודי (כאמור, מקצוע בחירה). בין השאר, קיימת התייחסות מפורשת למאובנים, ברירה טבעית, תיאוריות של הכחדה המונית ואף לאבולוציה של האדם. עם זאת, יש לציין כי עד כיתה ט' מורה יכול לא להזכיר כלל את המונח "אבולוציה", וגם בתכנית לתיכון אפשר

⁵ מקור: <http://nzcurriculum.tki.org.nz/The-New-Zealand-Curriculum/Learning-areas/Science/Achievement-objectives> (אחזור: ינואר 2015)

⁶ מקור: Holtman, L. (2010). The teaching of Evolution in South African schools: challenges and

opportunities. *Biology International*, 47, 102-107.

מדינת ישראל
משרד החינוך
לשכת המדען הראשי

ללמוד את המושגים בנפרד באופן דסקריפטיבי, ולא כעדויות אמפיריות לביסוס התיאוריה כעמוד תווך במדעי החיים. תורמת לבעיה זו ההפרדה בבחינת הברורות בין פרק האבולוציה לפרק הגנטיקה. נוסף על הבעיות בתכנית הלימודים עצמה, קיימים מכשולים בדרך ליישום. סקרים מראים כי לרוב המורים אין ידע מספיק בתורת האבולוציה, משום שלא למדו אותה כתלמידים או במסגרת הכשרתם לתפקיד. כמו כן, קיימת התנגדות של הורים בחלק מהקהילות להוראת אבולוציה, או שיש דרישה ללמד אבולוציה לצד ההסבר הדתי - "תכנון תבוני". דרישה כזו עשויה להגיע גם מצד גורמים רשמיים במערכת. לבסוף, האבולוציה היא הנושא האחרון בתכנית הלימודים בכל אחת מהכיתות י"ב ומשקלו של הנושא קטן. קיימת הערכה (שאינה מבוססת בנתונים כמותיים) כי מורים רבים נמנעים מהוראת הנושא, משום שהוא נתפס כהתקפה אישית על אמונתם הדתית, או לחלופין מלמדים בריאתנות לצד אבולוציה. נכון לשנת פרסום המאמר (2010), אף גורם אינו בודק את השאלה האם המורים מלמדים על פי תכנית הלימודים.

ה. דיון

מן הסקירה שלעיל עולה כי בתכנית הלימודים הרשמית בישראל ישנו ביטוי לתורת האבולוציה, הן בתכנית החדשה המחייבת את כל התלמידים בחטיבת הביניים והן כפרק במקצוע בחירה (ביולוגיה) בחטיבה העליונה.

בהשוואה למדינות אחרות שנסקרו, נראה כי ישראל ממקמת במצב טוב מבחינת המקום המוקצה לאבולוציה בתכנית הלימודים הרשמית. כל ניסיון להרחיב את העיסוק באבולוציה בסך השעות המוגבל המוקצה ללימודי המדעים בביה"ס היסודי ובחטיבת הביניים ידרוש דיון בשאלה "על חשבון מה?". שאלה זו הופכת קריטית במיוחד בעידן בו מערכת החינוך הישראלית (כמו מערכות חינוך אחרות בעולם) נמצאת דווקא במגמה של הפחתת החומר המחייב את כלל המורים והתלמידים. מגמה זו מבקשת לאפשר מרחב גדול יותר לבחירה והעמקה, תוך מתן הזדמנות לפיתוח כישורים מסדר גבוה באמצעות למידה אקטיבית (למידת חקר, למידה מבוססת פרויקטים, למידה שיתופית, למידה מתוקשבת, סיורים מחוץ לבית הספר וכן הלאה).

לעומת זאת, סקירת המקרה הדרום אפריקאי מצביעה על כך שבשאיפה לקדם את האוריינות המדעית של כלל אזרחי ישראל, ייתכן כי מוקד הדיון לא צריך להיות הרחבת תכנית הלימודים המחייבת, אלא בחינה של יישום תכנית הלימודים בפועל.

פרידמן (2004) טען בעדותו בפני וועדת דברת⁷ כי מרגע יציאתה של תכנית לימודים לאוויר העולם, ובמהלך השימוש בה בהוראת התלמידים בבתי-הספר, מתפצלת כל תכנית לימודים לארבע תכניות לימודים, וכי בנוסף על אלה קיימת בבית-הספר תכנית לימודים חמישית, והיא "תכנית הלימודים הסמויה".

⁷ כוח המשימה הלאומי לקידום החינוך (2004). התכנית הלאומית לחינוך - חלק ב': נספחים.

מדינת ישראל
משרד החינוך
לשכת המדען הראשי

תכנית הלימודים המתוכננת/הרשמית: אותה מכינים המומחים לתכניות לימודים, בהתחשב במטרות הלמידה הידועות למומחי תכניות הלימודים, בהתבסס על מיטב הידע העדכני בנושא הנלמד, מלווים את הכנתה בסטנדרטים ברורים הן לתהליך הלמידה, הן למשאבי הלמידה והן להערכת ההישגים. זו התכנית המחייבת.

תכנית הלימודים שהמורים מלמדים: תכנית שהמורים למדו ומכירים אותה, המבוססת כמובן על תכנית הלימודים הרשמית-המחייבת והחליטו ללמד את תלמידיהם. ייתכן שמורה מסוים בכיתה מסוימת יבחר להוריד חלקים מתכנית הלימודים המתוכננת ו/או להוסיף חלקים אחרים.

תכנית הלימודים הנלמדת: זהו מקבץ הידע שהתלמיד למד בתהליך ההוראה והלמידה. כלומר, בנוסף לשונות בתכנית הלימודים שהמורים מלמדים בכיתות שונות במערכת, קיימת שונות בין תכניות הלימודים הנלמדות בתוך אותה כיתה.

תכנית הלימודים המוערכת: זאת תכנית הלימודים שהישגיה נמדדים ומוערכים על-ידי הרשויות, כלומר היא משמשת בסיס להערכת הישגי התלמידים. ממצאי הערכת ההישגים נמסרים לתלמידים ולהוריהם, ובמקרים מסוימים הם מתפרסמים בציבור.

תכנית הלימודים הסמויה: זו אינה ממש "תכנית לימודים", אלא מבטאת אמירות, התנהגויות, מסרים וכיו"ב הנשלחים על-ידי המורים ועל-ידי בית-הספר, במסגרת התרבות הארגונית והחינוכית הקיימת בו. "תכנית" זאת מכוונת את תשומת הלב של המורים והתלמידים לדברים ש"צריך" ללמוד ולדעת, ולא להש"ל לא כל כך צריך" לדעת. על תכנית הלימודים הסמויה מנצח או "מפקד" מנהל בית-הספר. בידי האפשרות לקבוע אותה, ובידיו – לשנותה. תכנית זאת קובעת את האווירה, המטרות והאקלים הלימודי בבית-הספר.